

РОЗДІЛ 1 ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.12.001.31

ІДЕОЛОГІЯ КОНКРЕТИЗАЦІЇ ПРАВА: ОСНОВНІ ВИМОГИ IDEOLOGY CONCRETIZATION OF LAW: BASIC REQUIREMENTS

Гордієнко О.С.,
*аспірант кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Стаття присвячена висвітленню питання ідеології конкретизації права. Аналізуються принципи, що становлять ідеологію конкретизації права України. Серед основних вимог, які забезпечують належну конкретизацію, виділяються принципи законності, обґрунтованості, професіоналізму, ситуативності. У деталях розглядаються основні ідеї цих принципів для дотримання правильної ідеології конкретизації права.

Ключові слова: ідеологія конкретизації права, принцип законності конкретизації, принцип обґрунтованості конкретизації, принцип професіоналізму конкретизації, принцип ситуативності конкретизації.

Статья посвящена изучению вопроса идеологии конкретизации права. Проводится анализ принципов, составляющих идеологию конкретизации права Украины. Среди основных требований, обеспечивающих надлежащую конкретизацию, выделяются принципы законности, обоснованности, профессионализма, ситуативности. В деталях рассматриваются основные идеи данных принципов для соблюдения правильной идеологии конкретизации права.

Ключевые слова: идеология конкретизации права, принцип законности конкретизации, принцип обоснованности конкретизации, принцип профессионализма конкретизации, принцип ситуативности конкретизации.

This article is devoted to coverage of the ideology of the right concretization. The analysis of the principles that form the ideology specify the law of Ukraine. Among the main requirements that ensure adequate concretization out principles: legality, validity, professionalism, situational. In detail The basic idea of these principles to comply with the correct specification ideology law.

Key words: ideology concretization of law, concretization the principle of legality, principle soundness concretization, principle professionalism of concretization, principle of situational specificity.

Актуальність теми. У час, коли Україна перебуває в одному з найтяжчих періодів формування своєї державності, коли все частіше зустрічаються ситуації неоднакового застосування права, коли правом усе частіше нехтують чи просто перекручують його зміст, коли його використовують як інструмент політичної боротьби, а не для захисту прав і свобод, актуальною є проблема конкретизації права, покликана подолати невизначеність у праві, зробити право цілісним для всіх і кожного. Для забезпечення конкретизації права необхідно дослідити ідеологію конкретизації права, вивчити її начала, за допомогою яких вона повинна проводитись, і довести ці основи до суб'єктів, на яких покладається відповідальність правильної конкретизації права.

Питання ідеології конкретизації права розглядалось у працях таких учених, як Ю.М. Оборотов, А.М. Перепелюк, П.М. Рабінович, А.Ф. Черданцев, Н.М. Оніщенко, С.Л. Лисенков та інші.

Мета статті – дослідити питання ідеології конкретизації права, проаналізувати особливості принципів, що становлять ідеологію конкретизації права України та сформулювати рекомендації щодо вдосконалення розуміння ідеології конкретизації права.

Виклад основного матеріалу. Конкретизація права – це властивість правового регулювання, за до-

помогою якої відбувається перехід від рівня абстрактності до рівня конкретності. Конкретизація права може бути правотворча, правозастосовна та правоінтерпретаційна. Звісно ж, є певні особливості при конкретизації, що відбувається під час правотворчості, адже при народженні нової норми правотворець несе тягар відповідальності за те, щоб ця норма відповідала ідеології правотворчої конкретизації права. При правозастосовній конкретизації на правозастосувачеві лежить відповідальність правильно зрозуміти ідею правової норми й утілити її в життя. Правоінтерпретаційна конкретизація необхідна, коли правозастосувач самостійно не може зрозуміти ідею, яку вклав у норму права правотворець, тому є необхідність звернутись за допомогою до правоінтерпретаційного органу, який значно краще володіє ідеологією правозастосовної конкретизації права.

Для здійснення конкретизації права необхідно керуватись специфічними принципами, які у своїй сукупності становлять ідеологію конкретизації права [5, с. 93]. Серед основних вимог (принципів), що забезпечують належну конкретизацію права, Ю.М. Оборотов виділяє такі принципи: законності, обґрунтованості, професіоналізму, ситуативності.

Варто підкреслити, що конкретизація права – це завжди сфера прикладання професійних знань,

умінь, навичок. Не випадково багато напрямів конкретизації здійснюються носіями професійної свідомості, юристами, до того ж такими, котрі володіють спеціалізованою підготовкою. У юридичній літературі справедливо пропонується чітко визначитись із переліком посад, які повинні заміщатися лише особами з юридичною освітою, для того щоб забезпечити достатній рівень дотримання ідеології при конкретизації права.

Законність означає ідею, принцип, метод державного керівництва, режим, систему реальної конкретизації права в законах держави, у самій законотворчості, у підзаконній правотворчості, у практиці правозастосування й інтерпретаційній діяльності.

Необхідно зазначити, що принцип законності відображено в багатьох юридичних документах. Так, у Конституції України міститься низка положень, що характеризують його сутність: по-перше, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі в межах повноважень та у спосіб, передбачений у Конституції й законах України (ст. 19); по-друге, органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження в установлених Конституцією України межах і відповідно до законів України; по-третє, кожен громадянин зобов'язаний неухильно додержуватись Конституції й законів України, не посягати на права та свободи честь і гідність інших людей (ст. 68) [3, с. 27].

Принцип законності визначає процедуру конкретизації нормативно-правових актів, їхній зміст, набрання чинності й дію. Правові акти мають прийматися в межах компетенції суб'єктів правотворчої конкретизації, відповідати Конституції України та іншим актам вищої юридичної сили; прийматися відповідно до встановленої процедури. Парламент не може приймати рішення про введення в дію законів, постанов та інших актів, які суперечать Конституції України, чинним законам або ратифікованим міжнародним договорам чи угодам. Крім того, конкретизовані правові акти мають відповідати загальним принципам міжнародного права. Однією з передумов реалізації принципу законності є чітке розмежування повноважень між вищими органами державної влади, що закріплено в Конституції України.

Принципи правотворчої конкретизації – це основоположні ідеї, керівні основи діяльності, пов'язаної із прийняттям, скасуванням або заміною юридичних норм [4, с. 75].

Законність правотворчої конкретизації передбачає, що форма нормативно-правового акта, процедура його прийняття (зміни, скасування) відповідають вимогам законодавства. Так, наприклад, згідно зі ст. 8 Конституції України: «Законодавчі акти приймаються на основі Конституції України й повинні відповідати їй».

Можна сформулювати певні вимоги щодо принципу законності при конкретизації права, які виражають собою ідеологію конкретизації:

– утілення ідеї панування права в житті суспільства, держави при конкретизації права. Мова йде про

те, що в режимі законності саме праву відводиться основна роль у регулюванні суспільних відносин; саме воно, а не особисті, ідеологічні, політичні та інші подібні їм мотиви повинні лежати в основі конкретизації права;

– верховенство закону при конкретизації права. Закон – акт вищих органів державної влади, безпосередньо конкретизує волю народу, інтереси громадянського суспільства, тому законність пов'язується із пануванням насамперед законів. Будь-яка правотворча конкретизація норм права, що суперечать закону, є її порушенням, як і конкретизація вимог нормативного акта в конкретному випадку, що суперечить закону;

– найвищу юридичну силу має конституція – основний закон держави, а тому в змісті законності при конкретизації права як найважливіший компонент виділяється конституційна законність;

– неухильне дотримання (виконання) правових актів усіма суб'єктами при конкретизації права. Ця вимога диктує необхідність правозастосовної конкретизації державно-владних приписів (обов'язків і заборон), їхню безумовну обов'язковість для всіх суб'єктів права;

– забезпечення неухильної реалізації прав і свобод при конкретизації права. Ця вимога звернена до уповноваженого суб'єкта (який може реалізувати або не реалізувати право на свій розсуд), а до компетентних органів держави. Мало надати громадянам права, важливо створити умови, які забезпечують їх здійснення, систему організаційних, юридичних заходів, що гарантують їхню справедливую конкретизацію;

– належна правильна й ефективна правозастосовна конкретизація права. Це правило адресовано державним органам, до чийої компетенції входить обов'язок забезпечити правозастосовну конкретизацію правових норм;

– неприпустимість свавілля в діяльності посадових осіб при конкретизації права. Законність є антипод свавілля – діяльності, основаної не на нормах права, а на суб'єктивістських, довільних рішеннях. Посадові особи в процесі конкретизації права мусять керуватися не миттєвими особистими або груповими інтересами, а конкретними правовими приписами й ураховувати при цьому інтереси суспільства, держави, правові принципи та вимоги моралі [9, с. 94];

– законність при конкретизації права – це суспільно-політична ідеологія, що полягає в пануванні права й закону в суспільному житті, неухильному здійсненні приписів правових норм усіма учасниками суспільних відносин, у забезпеченні порядку й організованості в суспільстві;

– юридичні гарантії законності при конкретизації права – сукупність закріплених у законодавстві інститутів, а також організаційно-правова діяльність щодо їх застосування, спрямовані на забезпечення законності, безперешкодне здійснення, захист прав і свобод. Юридичні гарантії пов'язані із загальними умовами й визначаються ними, вони конкретизують їх як їхні юридичні форми, не зливаючись, однак, із ними й не втрачаючи своєї юридичної якості.

Правотворча конкретизація повинна обґрунтовуватись результатами наукового вивчення сучасного стану чинного права й тенденціями його розвитку, ідеями, концепціями і практичними рекомендаціями сучасної юридичної науки з питань удосконалення правотворчого процесу та всієї сукупності офіційних джерел права.

Принцип обґрунтованості правотворчої конкретизації означає, що правотворчість покликана відображати об'єктивні потреби суспільного розвитку при прийнятті, скасуванні, зміні правових актів, наданні їм тієї чи іншої юридичної форми; урахувати досягнення юридичної науки й потреби суспільної практики; ґрунтуватися на компетентній думці вчених-юристів, їхній безпосередній участі в розробці та підготовці проектів нормативно-правових актів; використовувати у правотворчій конкретизації прийоми й методи наукового аналізу, досягнення науки та дотримуватися об'єктивних критеріїв оцінювання.

При правозастосовній конкретизації права прийняття рішення компетентним органом має відбуватися тільки на основі перевірених, достовірних, що не підлягають сумніву, фактів. Правозастосовний орган зобов'язаний ретельно вивчити й використовувати при конкретизації лише ті матеріали, що стосуються справи. Порушення принципу обґрунтованості є підставою для скасування правозастосовного акта в конкретному випадку конкретизації права.

Принцип обґрунтованості інтерпретаційної конкретизації права означає, що рішення має прийматися лише на підставі достовірних вихідних даних. Для того щоб інтерпретаційна конкретизація отримала правильний, логічно послідовний результат, необхідно звернутися насамперед до всього масиву способів інтерпретаційної конкретизації права як сукупності однорідних прийомів і правил.

Принцип обґрунтованості результатів доктринальної конкретизації права передбачає, що висновки суб'єкта наукової інтерпретаційної конкретизації повинні бути аргументовані науковими фактами. Тобто, суб'єкт інтерпретаційної конкретизації в підтвердження своїх роз'яснень повинен навести належні аргументи, основані на тих чи інших правилах конкретизації.

Розвиток думки суб'єкта, який проводить інтерпретаційну конкретизацію, відштовхується від наявних у реальній дійсності фактів, проходить шлях пошуку належної правової норми, уточнення юридично значимих ознак цієї ситуації тощо. Обґрунтованість результатів доктринальної конкретизації норм права здійснюється за допомогою істини й утілюється у вимозі обґрунтованості конкретизаційного акта. Як підкреслює А.Ф. Черданцев, в обґрунтуванні висновків у практиці інтерпретаційної конкретизації не варто використовувати зворот «я так думаю» [10, с. 143].

Під час дослідження цієї проблеми Д.А. Гаврилов указує, що конкретизація права повинна завершуватися внутрішньою узгодженістю, ретельно аргументованою сукупністю висловлювань про її сенс, що дає зразок правильного розуміння й не залишає ніяких сумнівів саме в цьому розумінні норми права.

Ідея обґрунтованості результатів конкретизації формує повагу й авторитетність роз'яснення в широких колах громадськості [1, с. 231].

Займатися безпосередньо правотворчою конкретизацією повинні фахівці, професіонали, що забезпечить високий рівень прийнятих рішень. Урахування цього принципу в правотворчій конкретизації означає, з одного боку, діяльність парламенту як вищого органу законодавчої влади на професійній основі. Члени парламенту мають забезпечити підготовку і прийняття нормативно-правових актів на високому професійному рівні. З іншого боку, кожний проект нормативно-правового акта передбачає конкретизацію певної сфери суспільних відносин, специфіка яких вимагає безпосередньої участі в правотворчому процесі фахівців-практиків для діяльності в робочих групах.

Нехтування зазначеними вимогами конкретизації права призводить до прийняття нормативно-правових актів, які відірвані від потреб суспільної практики, вимагають суттєвого доопрацювання іноді ще до того, як вони набрали чинності [2, с. 130].

Професіоналізм являє собою глибоке й усебічне знання та володіння практичними навичками в певній галузі суспільно корисної діяльності. Стосовно конкретизації права професіоналізм – це насамперед здатність суб'єкта конкретизації права, колективу визначити з урахуванням умов і реальних можливостей найбільш ефективні шляхи та способи реалізації поставлених перед ними завдань у межах нормативно визначених повноважень.

Структурно професіоналізм суб'єктів конкретизації права на рівні органів державної влади формується в систему: з організації й функціонування на основі сучасного наукового знання та передового досвіду, творчого використання професійних знань, умінь і навичок усіх суб'єктів; з оптимально можливого вияву здібностей, особистих якостей суб'єктів конкретизації на основі їхнього раціонального використання на посадах, створення найбільш дієздатних колективів; із найбільш повного використання професійно-творчого кадрового потенціалу суб'єктів конкретизації права.

Професіоналізм насамперед передбачає наявність вищої освіти (кваліфікації спеціаліста або магістра) за спеціальністю, що є відповідною керованій сфері, отримання певної професійної підготовки в галузях права.

Принцип професіоналізму полягає в тому, що суб'єкт конкретизації права виконує свої обов'язки на професійній основі, тобто виконує основну роботу, за що отримує заробітну плату з державних коштів. Оскільки функціональні обов'язки посад суб'єктів правотворчої та правозастосовної конкретизації права мають певну професійну спрямованість, то такий суб'єкт повинен мати вищу освіту за фахом, відповідну вимогам професійно-кваліфікаційної характеристики. Професіоналізм покликаний забезпечити якісне виконання посадових обов'язків, стабільність конкретизації права, постійну готовність до підготовки та реалізації рішень зі складних завдань, можливість підвищення своєї кваліфікації тощо [7, с. 17].

Професіоналізм суб'єктів конкретизації права можна розглядати як у широкому, так і у вузькому сенсі. У першому випадку мова йде про необхідність отримання вищої освіти за кваліфікацією спеціаліста або магістра, що дасть змогу виконувати не тільки професійні функції, а й загальні функції щодо конкретизації права. На сьогодні можна стверджувати, що обіймання посад державних службовців I–IV категорій вимагає наявності наукових ступенів або, як мінімум, кваліфікації магістра державного управління. У другому випадку передбачається якісне виконання спеціальних завдань і функцій, характерних для конкретного виду конкретизації права.

Вимоги, що висуваються в сучасних умовах до рівня професійної підготовки державних службовців, котрі здійснюють конкретизацію права, досить високі. Закон України «Про державну службу» фіксує необхідність наявності професійної підготовки для державних службовців, але не конкретизує необхідний рівень їхньої кваліфікації. Вимоги до освітньо-кваліфікаційного рівня та спеціальності мають бути визначені професійно-кваліфікаційними характеристиками посад державних службовців.

Професіоналізм як принцип добору, розстановки й просування по службі кадрів однаково важливий для органів усіх гілок державної влади. Разом із тим в органах виконавчої влади, що здійснюють правозастосовну конкретизацію права, він має свій специфічний зміст, особливі риси й форми вияву. З урахуванням цього повинні формуватися конкретні вимоги щодо професіоналізму діяльності органів загалом і їхніх службовців [6, с. 217].

Також правозастосовну конкретизацію здійснюють судді, а у визначених законом випадках представники народу – присяжні засідателі. Ст. 51 Закону «Про судоустрій і статус суддів» визначає, що судді здійснюють правосуддя на професійній основі, що передбачає, по-перше, певний освітньо-кваліфікаційний рівень судді; по-друге, заборону займатися на професійній основі іншими видами діяльності, окрім викладацької, наукової й творчої діяльності. Однак навіть ці види діяльності не повинні перешкоджати судді виконувати його основні професійні обов'язки. Адже для професійної конкретизації права суддя повинен повністю зосередитись саме на конкретизації права по конкретній справі, яку він вирішує. Тому в Україні передбачено достатньо складну процедуру добору суддівських кадрів і механізм контролю за рівнем професійної придатності (зокрема інститут дисциплінарної відповідальності суддів, призначення (обрання) на адміністративну посаду голови та заступників голови суду тощо).

Такий жорсткий кваліфікаційний добір кадрів і контроль за їхнім професійним рівнем притаманний

саме судовій владі. Це пов'язано з тим, що саме на суд покладається роль суб'єкта, який здійснює правозастосовну конкретизацію в останній інстанції. Але все ж таки ми зобов'язанні рухатись в напрямку становлення держави, де високий рівень професіоналізму буде не лише в суддів, а й у всіх інших суб'єктів, котрі здійснюють конкретизацію права.

Принцип ситуативності в конкретизації права вважається інноваційною природою кожного конкретного випадку конкретизації права, яка часто відбувається не в стандартних ситуаціях, а в умовах високої невизначеності. У результаті в багатьох випадках конкретизації права наявна велика кількість фактів, які можуть суперечити один одному, що відбувається внаслідок недостатньої конкретизації права. Ситуативність виявляється у відповідності умов, які впливають на прийняття конкретного рішення щодо норми чи системи норм, що регулюють відповідний правовий випадок [8, с. 250].

Звісно, треба звернути увагу на те, що, по-перше, у кожної людини є своя, у чомусь не схожа на будь-яку іншу, система цінностей. По-друге, від однієї ситуації до іншої може пройти зовсім короткий проміжок часу, а система цінностей може зазнати за цей час значних динамічних змін.

Ситуативність як принцип означає, що вся правотворча, правозастосовна, інтерпретаційна конкретизація відбувається за допомогою ситуації. Так при правотворчій конкретизації правотворець спочатку оцінює ситуацію, що існує саме на той період часу, досліджує, чи врегульовано правом певні відносини, чи є пробіл, чи колізія, і, лише оцінивши ситуацію, починає конкретизацію права.

Висновки. При правозастосовній конкретизації на правозастосувача практично покладається фінальна відповідальність за правильне втілення сутності права в життя, адже при кожному конкретному випадку правозастосувач потрапляє в нову ситуацію з новими умовами й на свій власний ризик конкретизує право. А все, чим він може керуватись, окрім норм права, – це норми інтерпретаційної конкретизації, які хоч і тлумачать право, але теж не можуть бути розраховані під кожен нову ситуацію.

Тому при правозастосовній конкретизації в кожній новій конкретній ситуації суб'єкт конкретизації повинен покладатися на власні знання вирішення подібних справ, акти інтерпретаційної конкретизації, на закон, але вирішальну роль має відіграти вміння самостійно приймати справедливі виважені рішення в конкретній ситуації. І прийняти своє рішення, якщо навіть подібні рішення не приймалися раніше, тому що ситуація може бути унікальною й потрібно зробити свій вибір і взяти за нього відповідальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаврилов Д.А. Герменевтика и теория толкования права / Д.А. Гаврилов // Вестник ВолГУ. Серия 5. – Волгоград, 2000. – 305 с.
2. Ковальський В.С. Правотворчість: теоретичні та логічні засади : [монографія] / В.С. Ковальський, І.П. Козінцев. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 248 с.
3. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – 142 с.
4. Теорія держави і права / за ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. – К., 2003. – 312 с.

5. Оборотов Ю.М. Теорія держави і права (прагматичний курс) : [екзаменаційний довідник] / Ю.М. Оборотов. – Одеса : Юридична література, 2004. – 184 с.
6. Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : [монографія] / О.М. Овчаренко. – Х. : Право, 2008. – 315 с.
7. Оніщенко Н.М. Праворозуміння та правореалізація: від теорії до практики / Н.М. Оніщенко // Науково-практичний юридичний журнал. – Вип. 2. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. – 432 с.
8. Перепелюк А.М. Правозастосування в межах основних типів праворозуміння / А.М. Перепелюк // Альманах права. – 2011. – Вип. 2. – 375 с.
9. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави / П.М. Рабінович. – Х. : Консум, 2004. – 263 с.
10. Черданцев А.Ф. Толкование права и договора / А.Ф. Черданцев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 381 с.